

Přemysl Pitter – počátky české environmentální výchovy a ekoteologie

Sandra Silná

Envigogika 18 (1) – Recenzované články / Reviewed articles

Publikováno/ Published 4. 4. 2023

<http://dx.doi.org/10.14712/18023061.650>

Abstrakt

Přemysl Pitter je významnou postavou československých dějin, muž, který dokázal svým nadšením a neúnavnou dlouholetou prací překračovat hranice mezi lidmi, národnostmi a církvemi. Ekumenický kazatel, humanista, pacifista, muž, který se, podobně jako Sir Nicholas Winton, během válečných a poválečných let angažoval při záchraně dětí – sirotků, bez ohledu na to, jaké byly národnosti. Jak sám o sobě Pitter říkal, dal svůj život do služeb Bohu, a to hlavně v těch nejmenších – dětech. Nebyly to ale jen děti, Přemysl Pitter byl taktéž významným propagátorem otázky přístupu člověka ke zvířatům, dnes bychom řekli „práv zvířat“, svou činností se za „práva menších“ zasazoval. Článek poukazuje na ekologicky laděné části Pitterova díla. Právě tato část Pitterova díla ovšem zůstává dodnes nepříliš zmapována. V postavě Přemysla Pittera nacházíme inspirujícího učitele, který usiloval o proměnu člověka, lidstva, ve smyslu zodpovědné svobody, porozumění mezi lidmi, environmentálně příznivého životního stylu a toto vše se snažil předat ve svých přednáškách pro veřejnost, ale i při výchově dětí – válečných sirotků. I proto bychom z dnešního pohledu Pittera mohli nazvat environmentalistou a enviropedagogem. Dnes, století vzdáleni od počátku Pitterova působení, v kontextu měnících se nálad ve společnosti, v blízkosti válečných konfliktů a s patrnými projevy klimatických změn vidíme, že jeho požadavky na proměnu společnosti a na výchovu nové generace, jsou stále aktuální, ba možná aktuálnější, než kdy dříve a že se k mnohým jeho myšlenkám můžeme vrátit.

Obrázek 1 – Přemysl Pitter – bysta (autor: ŠJů, Wikimedia Commons)

Klíčová slova

Přemysl Pitter; ekoteologie; environmentální etika; enviropedagogika; humanismus; pacifismus; ochrana práv zvířat; teologie; křesťanství; 20. století; evropské osobnosti

Abstract

Přemysl Pitter is an important figure in Czechoslovak history, a man who was able to cross borders between people, nationalities and churches with his enthusiasm and tireless long-term work. An ecumenical preacher, a humanist, a pacifist, a man who, like Sir Nicholas Winton, was involved in the rescue of children - orphans, regardless of their nationalities, during the war and post-war years. As Pitter himself said, he gave his life to the service of God, especially in the smallest - children. But it wasn't just children, Přemysl Pitter was also an important promoter of the issue of human access to animals, today we would say "animal rights", he advocated for the "rights of minors" through his activities. The article points out on the ecologically tuned part of Pitter's work. However, this part of Pitter's work remains poorly mapped to this day. In the character of Přemysl Pitter, we find an inspiring teacher who strove for the transformation of a person, humanity, in the sense of responsible freedom, understanding between people, an environmentally favourable lifestyle, and he

tried to convey all this in his lectures for the public, but also when raising children - war orphans. That is also why, from today's point of view, we could call Pitter an environmentalist and environmental educator. Today, a century removed from the beginning of Pitter's work, in the context of changing moods in society, in the vicinity of war conflicts and with visible manifestations of climate change, we see that his demands for the transformation of society and the education of a new generation are still relevant, perhaps more relevant than ever earlier and that we can return to many of his ideas.

Keywords

Přemysl Pitter; ecotheology; environmental ethics; environmental pedagogy; humanism; pacifism; animal rights; theology; Christianity; 20th century; European personalities

Obrázek 2 – Pamětní deska Přemysla Pittera na zámku Štířín (autor: Mr.JaroCZ, Wikimedia Commons)

Úvod

Současná ekologická situace, viditelné důsledky změn klimatu, nám dávají poznat, že vztah člověka k Zemi, ke Stvoření, již dlouho není takový, aby zůstala zachována ekologická rovnováha na této planetě. Otázky související s dopadem lidské činnosti, jež negativně ovlivňuje životní prostředí, jsou mezi odborníky i laickou veřejností diskutovány ve větší míře již více než 60 let, ovšem počátky environmentálního hnutí můžeme datovat ještě do doby o něco dřívější. U nás lze první environmentální snahy vnímat již od konce 19. století,¹ ale ještě nikoliv uceleně.² Přestože se o ekologické krizi hovoří dlouho a opakovaně, situace se zhoršuje. I v dějinách křesťanství byly a jsou příspěvky o vztahu člověka – křesťana ke Stvoření, k ekologickým otázkám, ke zvířatům a jejich právům spíše okrajové. Křesťanství nás ovšem učí, že jsme zodpovědní za spravování, strážení přírodního bohatství, celku Stvoření. Člověk je součástí Stvoření, nikoliv jeho svrchovaným pánem. Mezi člověkem a Stvořením by měl panovat vztah odpovědné vzájemnosti. Interpretace biblických textů měla a stále má vliv na to, jakým způsobem křesťané přistupují k otázkám ochrany přírody, k environmentální problematice. Je ovšem potřeba vymanit se z interpretačního rámce, který je do značné míry určen výkladem textů starozákonní knihy Genesis.³ V současné době již není možné otázky a apely týkající se negativního vlivu člověka na přírodu přehlížet, a to ani v různých církevních denominacích. Není ani nadále možné podléhat strachu, že diskuse o environmentální problematice povede např. k novodobému pohanství, k pantheismu, zbožšťování přírody, jak někdy od církevních představitelů zaznívá.

O to víc je tedy potřeba připomínat si i příklady odvážných jednotlivců z naší historie, kteří se nebáli hovořit o otázkách, které byly do jisté míry tabu, navíc nebyli myšlenkově svázáni obecně přijímaným diskurzem v dané oblasti. Přemysl Pitter (1895–1976) byl jedním z nich – obětavým bojovníkem za ideu nového občana, za péči a výchovu dětí, které nikdo nechtěl, za zvířata, která mu nebyla pouhým zdrojem k uspokojení vlastních potřeb, za lepší a spravedlivější svět a život v míru a lásce. Mezinárodní věhlas a respekt si ekumenicky orientovaný křesťan Pitter získal především svou neúnavnou pedagogickou a vychovatelskou činností, zasloužil se o záchranu a následnou podporu mnoha set válečných sirotků v Československu, inicioval a vedl akci *Zámky*,⁴ kde opuštěné děti nacházely po skončení 2. světové války přechodný domov v původně šlechtických sídlech přeměněných na internáty. Už ve 30. letech 20. století však založil v Praze Milíčův dům,⁵ kde se se svými spolupracovníky, Ferdinandem Krchem a dalšími, věnoval práci s dětmi, ať už byly české, německé, židovské, ať už šlo o sirotky či děti z neúplných rodin. Je to jen část z výčtu mnoha dalších aktivit, kterým se Přemysl Pitter ve svém životě věnoval v Československu, od 50. let také v emigraci, v Německu a Švýcarsku.

Dílo Přemysla Pittera, jež vyznával heslo „*můj život nepatří už mně, ale Bohu k službě lidem, k záchraně tonoucích*“, by nemělo být zapomenuto. I proto, že v Pitterově práci a veřejném působení, které započalo před sto lety, najdeme mnohé inspirativní momenty i pro dnešní dobu. V neposlední řadě existují i oblasti, které jsou v Pitterově díle stále ještě, domnívám se, nedocenené. Jedná se konkrétně o jeho přínos pro českou environmentální teologii, environmentální historii a environmentální pedagogiku. Přemysl Pitter může být směle zařazen mezi první veřejně působící osobnosti ukotvené v křesťanství (Pitter se nehlásil k žádné konkrétní církvi, blízko měl však k Jednotě bratrské), které do veřejného prostoru a do svých kázání, článků a úvah vnášely soustavněji prvky environmentálního myšlení. Můžeme jej považovat za jednoho z průkopníků československého environmen-

¹ Jemelka, P. (2002). Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století, PedF MUNI, Brno, s. 21.

² Piňosová, J. (2017). *Inspiration Natur. Naturschutz in den böhmischen Ländern bis 1933*, Verlag Herder Institut, Marburg.

³ Bauckham, R. (2010). *The Bible and Ecology. Rediscovering the Community of Creation*. Baylor University Press, Texas, USA.

⁴ Více k tématu např.: Hovory. (1997). *Sborník Nadace Přemysla Pittera a Olgy Fierzové*, Praha.

⁵ Více k tématu např.: Hovory. (1997). *Sborník Nadace Přemysla Pittera a Olgy Fierzové*, Praha.

talismu, i když on sám o sobě takto neuvažoval. Přemysl Pitter stál u základů environmentální teologie, ekoteologie, a také environmentální výchovy dětí v Československu. Pitterovo učení může v současnosti, kdy se v církvích stále častěji objevuje otázka, jak se křesťané postaví k environmentální problematice a k viditelným důsledkům klimatických změn, napomoci integrovat myšlenky ochrany přírody a Stvoření do myšlení a života církví působících v České republice. Pitterovo dílo v oblasti, kterou bychom dnes mohli nazvat "ochrana práv zvířat", jeho postoje k „mimolidskému“ světu, jsou inspirativní i pro současnou dobu, současného člověka.

1. Přemysl Pitter – stopy v počátcích českého environmentálního myšlení

Přemysl Pitter se narodil v roce 1895 do rodiny poznamenané úmrtím šesti dětí, Pitterových starších sourozenců v raném věku. Přemysl byl proto odmala vychováván mimo městské prostředí, na venkově u své tety. Památka na toto období byla často spojena se zážitky v přírodě a se zvířaty. To jej, jak později psal ve svých vzpomínkách, ovlivnilo na zbytek života. Pitter byl téměř celoživotním vegetariánem, v Praze spoluzakládal v roce 1928 Československou vegetariánskou společnost, k vegetariánství vedl i děti, které byly Pitterem a jeho spolupracovníky vychovávány v Milíčově domě a na zámcích. Pitter se domníval, že náboženství má s životosprávou i vztahem k přírodě souvislost. Napsal, že *"kdo nemá soucit k slabším a nižším tvorům, tj. ke zvířatům, nemá ani schopnost tvořit Boží království, nemá soucit s lidmi a porozumění pro jejich potřeby."*⁶ Nebylo to však pouze vegetariánství jako jeden z konkrétních dopadů Pitterovy konverze v jeho životě. Pitter byl v tehdejší Československu jednou z prvních veřejně působících osobností, které otevřeně promlouvaly proti pokusům na zvířatech, chovu zvířat kvůli kožešinám a zneužívání hospodářských zvířat jako zdroje surovin pro potřeby člověka. K tomuto přesvědčení Pittera dovedlo jednak jeho studium teologie, byť jej nedokončil, tak i pečlivé seznámení se s Biblií, Starým i Novým zákonem a jeho výklad z pera významného československého biblisty Františka Žilky, kterého Pitter vnímal jako jednoho ze svých největších učitelů.

1.1 Počátky Pitterova působení, ochrana přírody v Československu na počátku první republiky

Pitter začal být všeobecněji známý po roce 1920. Vystupoval většinou na základě pozvání druhých, k lidem promlouval i na veřejných místech, například u památníku Mistra Jana Husa na pražském Staroměstském náměstí. Jeho vystoupení měla často přednáškový, popularizační charakter. Účastnil se také protestních akcí, namířených ke konkrétním cílům a událostem. Jedna z prvních takových protestních schůzí se konala v prostranství pražské Lucerny v roce 1925, svolavatelem byl Spolek na ochranu zvířat. Důvodem setkání bylo utracení velkého množství koček a psů na území tehdejšího Československa.⁷ Podle Pittera, který událost popsal ve svém časopise Sbratření, je na zvířeti nejdůležitější jeho bytí samo o sobě, teprve v druhém sledu prospěch, užitek a radost, jaké nám zvíře přináší. *"Věříme-li, že všechno ve vesmíru spěchá ke společnému ideálnímu cíli, nesmíme z tohoto úsilí vylučovat ani zvíře. Má i ono v něm svou účast."*⁸ Přemysl Pitter sdílel mnoho názorů, které formulovala a zastávala jeho blízká spolupracovnice a také častá přispěvatelka do Pitterova časopisu Sbratření, spisovatelka Pavla Moudrá. Ta je sama o sobě významnou osobností československé environmentální historie. Angažovala se ve Spolku k ochraně zvířat v Československu, do něhož vstoupila v 90. letech 19. století, byla i redaktorkou listu Ochrana zvířat⁹. Již v roce 1912 přednesla svůj příspěvek *Podstata ochrany zvířat*, který byl o šest let později vydán souborně s jejími dalšími přednáškami.¹⁰ Moudrá se věnovala také souvisejícím tématům, vystupovala proti pokusům

⁶ Pitter, P. (1928). Ježíš a vegetarismus, Praha.

⁷ Sbratření, (1925). Č.4, roč.1, březen–duben 1925, str. 2.

⁸ Sbratření, (1925). Č.4, roč.1, březen–duben 1925, str. 2.

⁹ Piňosová, J. (2017). Inspiration Natur. Naturschutz in den böhmischen Ländern bis 1933, Verlag Herder Institut, Marburg, s. 144.

¹⁰ Moudrá, P. (1918). Výbor přednášek I., II., Vydavatelské družstvo Chelčický, Vídeň.

na zvířatech, proti utrpení zvířat.¹¹ „*Utlačení a trpící mají právo se ozvat. A schází-li jim k tomu mluva, jsme tu my, abychom mluvili za ně!*“¹²

Sociální angažovanost a zájem o podobná témata sblížily Pavlu Moudrou a Přemysla Pittera už v roce 1923, kdy v Praze vznikla pobočka Hnutí pro mezinárodní smír (IFOR). Pavla Moudrá byla zvolena předsedkyní, jednatelem se stali Přemysl Pitter a Heinrich (Jindřich) Tutsch.¹³ Moudrá s Pitterem úzce spolupracovali také, jak již bylo zmíněno, na vydávání periodika Sbratření, které Pitter založil v roce 1924. Již v prvním čísle prvního ročníku Sbratření publikovala Moudrá text s názvem Právo ochrany našich „menších bratří“, ve kterém píše: „Každý odklon od soucitu ke zvířeti je znamením úpadku národa. Základem je uznání práv tvorů, které si člověk podmanil a která mu beznárodně slouží. Základem nové mravnosti je návrat k milosrdenství, k milosrdenství nejen vůči lidem, ale i ke všemu tvorstvu.“¹⁴ Moudrá ve svém textu upozorňuje také na to, že už mnoho zvířecích druhů vymřelo kvůli působení člověka. A dále pokračuje: „Je to vše proto, že nikde není ohledu pro duši zvířete. Polovina lidstva zvířeti duši upírá – je jí jen oživenou hmotou, s níž možno beztrestně a libovolně nakládat. Duše zvířete je neprobádané tajemství. Neprobudila se k sebevědomí a proto tím více nám zapotřebí naší ochrany proti týrání i proti vyvražďování lidmi, našimi spolubratry! Podaří-li se vychovat alespoň příští generaci k lásce ke zvířeti, zmizí valná část surovosti ze světa vůbec.“¹⁵ Moudrá v textu dále cituje anglického myslitele Johna Brighta, jenž píše: „Vychováte-li děti ve škole, aby pochopily, jak je spravedlivé a ušlechtilé býti lidskými i k tomu, čemu říkáme „nižší tvor“, zvýšíme tím úroveň jejich charakteru.“¹⁶ Pitter tyto názory sdílel a podporoval. Sám publikoval velmi podobné texty. Moudrá, stejně jako Pitter vycházeli z předpokladu, že všechno, co je ve vesmíru, na Zemi stvořeno, tedy všechny bytosti, lidé i tzv. mimolidský svět (zvířata, rostliny) spěje ke společnému ideálnímu cíli a že žádné stvoření, žádnou bytost nemá člověk právo z této možnosti vylučovat. Pitter se v několika svých článcích o mnoho let později k problematice duše u zvířat vracel, hlavně proto, že opakovaně z církevních kruhů zaznívala, v duchu Tomáše Akvinského, polemika s tímto názorem.¹⁷ Pitter se domníval, že na duši zvířete se nelze dívat z pohledu lidského, ale že se jedná o duši jinou, zvířecí. A opět propojuje pohled ekoteologický s rovinou enviropedagogickou, když píše: „Je především úkolem vychovatelů, aby už v dětech probouzeli soucit s tzv. němou tváří. Řeknete-li však dítěti, že zvíře nemá duši, to jest jako byste mu řekli: zvíře necítí a proto mu možno ubližovat a není hříchem je bezdůvodně zabít.“ (Pitter, 1963)¹⁸ Pitter, u něhož je potřeba přiznat, že teologicky pracoval poněkud svérázně, což se týká i některých výkladů biblických textů, zde zmiňuje odkaz na starozákonní židovskou nauku o duši duchovní – ruach a duši přírodní – nešamá. „Duševnost jako animalita je společná člověku i zvířatům, pneuma je vyhrazeno člověku. První Adam se dechnutím Božím stal duší živou, ale také zvířata byla učiněna Božím slovem, logem, dušemi živými (Gn 1,20–21). Člověku však bylo uloženo živočišnost překonat.“¹⁹ Tímto svým postojem Pitter navazuje na učení, dalo by se říct, svého předchůdce, jednoho z prvních československých environmentálních myslitelů, Jonáše Záborského.²⁰ S Jonášem Záborským, o více jak dvě generace starším environmentálním filozofem pojí Pittera morální rozměr vztahu člověka k přírodě, zejména ke zvířatům. Záborský píše o velkém morálním dluhu lidstva, pokud trýzníme zvířata. Podobně jako později Pitter, i Záborský rozvíjí myšlenku, že zlo vůči zvířatům zbavuje člověka lidskosti. Podle Prudkého (2018) všechny stvořené bytosti, čímž myslí i zvířata, dostaly požehnání, tedy „vyslání do života s pozitivním

¹¹ Moudrá, P. (1909). *Vivisekce: úvahy o její ceně a prospěchu*. Praha, 1909.

¹² Moudrá, P. (1909). *Vivisekce: úvahy o její ceně a prospěchu*. Praha, 1909, s. 4.

¹³ H. Tutsch (1893-1931) se narodil v Šumperku, ve 20. letech byl tajemníkem německé skupiny Křesťanského studentského svazu, zastával funkci místopředsedy Hnutí pro křesťanský komunismus, ve kterém se angažoval také Přemysl Pitter.

¹⁴ Moudrá, P. (1924-1925). *Sbratření 1*, s. 3.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ K tématu stručně např.zde: http://www.animalrights.webz.cz/Descartes_Voltaire.htm

¹⁸ Pitter, P. (1963), *Hovory s pisateli 18*, s. 7.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Jemelka, P. (2002). *Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1.poloviny 20.století*, PedF MUNI, Brno.

úkolem, který vyhlašuje a zaručuje sám Bůh. „Zvířata mají zaplnit onen v předchozích dnech stvořený prostor a společně s člověkem směřovat k bohatosti a plnosti života v Božím stvoření. Týká se to všech živých bytostí.“²¹

V jistém smyslu by Pitterovo přemýšlení o duši zvířat mohlo dnes najít souznění s „poetickou ekologií“. Autor tohoto termínu Andreas Weber píše, že „organismus touží být, přetrvat, být více, než je. Hladoví po tom, aby se rozvinul, rozmnožil, zvětšil se. To je hlad po životě. A tento hlad je život.“²² Weber rozvíjí myšlenku, že zvířata jsou schopna vnitřně pociťované subjektivity. „Mysl lišky je zjevná ve všech způsobech její tělesné přítomnosti.“²³

1.2 Pitterova ochrana práv zvířat v praxi – teologické souvislosti

Jak již bylo zmíněno v úvodu příspěvku, Pitter byl přesvědčeným vegetariánem, v tomto duchu vedl i děti, o které se staral v meziválečném období a po skončení 2.světové války. Společně se svým přítelem MUDr. Ctiborem Bezděkem v roce 1928 vydal knihu *Vegetarism pro a proti*, do které Pitter přispěl dvěma kapitolami.²⁴ Pitter chápal části Bible symbolicky, zde konkrétně pasáže, ve kterých se píše o tom, že Ježíš jedl beránka se svými učedníky, rozdělával ryby zástupům. „Bible je dílem zasvěcenců, nebyla určena pro široké vrstvy lidí. Vše v ní má symbolické označení, beránek je například symbolem tichosti, trpělivosti, oběti, ryba znakem duše a citu.“²⁵ Podle Pittera Ježíš žil v prostředí komunity Essenských, kteří se stravovali přísně vegetariánsky, a proto ani Ježíš, v duchu jejich zásad, maso nejedl.²⁶ Přesto Pitter dále píše, že „samotné požívání masa z náboženského hlediska by ovšem nebylo ještě nic závadného, ale tomuto požívání předchází něco, co je těžkým mravním hříchem a proviněním: vražda, zabití nevinného tvora.“²⁷ To považoval Pitter za zločin proti lásce. Vegetariánství pro Pittera navíc nebylo zúženo pouze na odmítnutí masa, znamenalo pro něj také zřeknutí se alkoholu a tabáku. Stalo se pro Pittera programem, „neustálým bojem a úsilím o vyšší mravní a sociální život. Vegetarism je přirozený důsledek správně chápaného a prožívaného náboženství, vegetarism toť poslání vyslovené křesťanské.“²⁸ Podle A. Bezděka (1994) byl Pitter přesvědčen, že každý, kdo se dopouští násilí na živých bytostech, nebude mít zábran použít je i v lidské společnosti. „Je to nejen nevděk, kterého se člověk vůči zvířatům dopouští, ale i vážná porucha mravního základu, na němž spočívá život lidské společnosti.“²⁹

Problematiku, do jaké míry a zda najdeme v křesťanství podněty k vegetariánství, řeší více teologů, podrobněji např. Young (1999)³⁰. Konkrétně na otázku, zda byl Ježíš vegetariánem, odpovídá, že nikoliv. Ježíš se pravděpodobně účastnil normálního chodu společenství, v němž žil, tedy že také jedl ryby a pil víno.³¹ Autor ovšem také zmiňuje například *Evangelium Ebionitů*, které kolovalo na území dnešní Sýrie ve 2. a 3.století, a podle něj Ježíš vegetariánem byl. Existuje celá řada současných světových křesťanských autorů, u kterých by Pitter se svým postojem pro vegetariánství našel zastání, stejně jako řada autorů, se kterými se v této otázce rozchází. A jak ukazují četná

²¹ Prudký, M. (2018). *Genesis I: 1,1–6,8 : když na počátku Bůh řekl do tmy...*, Praha : Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, s. 115.

²² Weber, A. (2022). *Cítí, tedy je*. Malvern, Praha, s. 12.

²³ Tamtéž, s. 13.

²⁴ Bezděk, C. (1928). *Vegetarism pro a proti*. Pitter, P. (1928). *Náš poměr k přírodě z hlediska náboženského a sociálního. Ježíš a vegetarismus*.

²⁵ Pitter, P. (1928). *Ježíš a vegetarism in Vegetarismus pro a proti*. Praha, s. 52.

²⁶ Pitter, P. (1928). *Ježíš a vegetarism in Vegetarismus pro a proti*. Praha, s. 52.

²⁷ Tamtéž, str. 53.

²⁸ Tamtéž, str. 54.

²⁹ Bezděk, A. (1994). *Přemysl Pitter a vegetarismus in Přemysl Pitter. Život a dílo. Sborník referátů a diskusních příspěvků z mezinárodního semináře konaného dne 27. 3. 1993 v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze*, Praha 1994.

³⁰ Young, R.A. (1999). *Is God A Vegetarian? Christianity, Vegetarianism and Animal Rights.*, Carus Publishing Company, USA.

³¹ Young, R.A. (1999), str. 3.

historická a literárně – textově kritická bádání, ani dnes nepanuje v odpovědi na otázku Ježíšova možného vegetariánství mezi teology shoda. V českém teologickém prostředí převládá názor, že Ježíš vegetariánem nebyl a že Bible k vegetariánství přímo nevyzývá, ani jej nepropaguje.³²

2. Environmentální etika v díle Přemysla Pittera

Přemysl Pitter byl na své cestě duchovního zrání ovlivněn mnoha osobnostmi i duchovními proudy. Odvolával se na buddhismus, brahmanismus, stejně jako již zmíněná Pavla Moudrá, která měla na formaci některých oblastí v Pitterově, hlavně raném myšlení, zásadní vliv. Pitter například často cituje Lva Nikolajeviče Tolstého, jednoho z nejvlivnějších učitelů v Evropě na počátku 20. století. Zasažen Tolstého filozofií neopírání zlu násilím, převzal Pitter myšlenku, že pokud člověk v sobě potlačí důležitou součást svého života – schopnost slitování, soucit se živými tvory, stává se krutým, a od krutosti může být už jen krok k vraždě. Tolstoj, stejně jako Pitter, byli důslednými vegetariány, nicméně na počátku jejich rozhodnutí stojí právě apel proti krutosti, proti vraždě, poukaz na souvislost mezi násilím na zvířatech a na lidech, morální požadavek. Tolstoj napsal: „Dokud budou na světě jatka, budou i pole válečná“ a Pitter, který zažil 1.světovou válku, byl vyslán do bojů na frontě, dvakrát byl odsouzen k trestu smrti a přesto, na rozdíl od jiných, přežil. Následoval Tolstého v jeho smýšlení. Válečné zabíjení Pitterovi přišlo absurdní a po návratu domů až do konce svých dní zastával nekompromisně pacifistické a humanistické ideály. V podobném duchu analogie zabíjení zvířat a lidí psal i Pitterův současník, švýcarský protestantský teolog Karl Barth. V knize Církevní dogmatika uvádí: „Zabíjení zvířat je velmi blízké vraždě člověka. Nikdy nesmí být ospravedlňováno jako samozřejmé a nikdy se nesmí stát normálním prvkem našeho smýšlení.“³³ Zbytečnost, nesmyslnost vraždy, stejně tak vraždy zvířete je tedy jedním ze základních kamenů Pitterova smýšlení a environmentálního přesvědčení. „Environmentalismus byl na počátku 20.století v českém prostředí vesměs antropocentrický, v linii myšlení a přemýšlení o přírodě není zpochybňována unikátnost lidského postavení ve světě a tedy ani s ní spojená práva (či dokonce povinnosti) svět přetvářet.“³⁴

Nebyl to jen Přemysl Pitter, který se vymykal tehdejšímu environmentalistickému diskurzu. Vedle Pavly Moudré (1860–1941) jej přímo či nepřímo ovlivnila další žena, environmentální myslitelka Anna Pammrová (1860–1945), se kterou si dopisoval a vyměňoval své pohledy na svět a žitou zkušenost. Pammrová, samotářka a svébytná environmentální myslitelka, jejíž životní styl charakterizuje Jemelka jako „uskutečněný pokus o návrat k přírodě, kterým si vysloužila pověst nepříjemné podivínky“³⁵, byla přítelkyní Pavly Moudré, se kterou intenzivně korespondovala a vyměňovala si své postřehy, stejně jako později s Pitterem. Je zřejmé myšlenkové propojení Přemysla Pittera, Pavly Moudré a Anny Pammrové. Všichni tři se ve své době zabývali podobnými tématy, mnohdy zastávali totožné postoje, například v otázkách již výše zmíněného vegetariánství nebo pokusů na zvířatech. Všichni tři publikovali v Pitterově časopisu Sbratření, který vycházel v letech 1924–1941. Trojici myšlenkově pojí mimo jiné i zájem o blaho zvířete z pozice křesťanství (dnes bychom trochu nepřesně mohli říct „zájem o práva zvířat“), téma na tu dobu okrajové. Prosazování práv zvířat, v němž se opět Pitter, Moudrá a Pammrová myšlenkově setkali, úzce souvisí s odmítáním utrpení, a to nejenom v lidském životě, ale v životě jakékoli živé bytosti. Všichni tři odsuzovali jakékoliv lékařské pokusy na zvířatech. „Nikdy nemůže být ani jediného rozumného nebo mravního důvodu k obhajování vlivu sebe mírnější a omezenější.“³⁶ Přemýšlíme-li nad environmentální rovinou díla Pitterova, nelze nezmínit, že inspirací mu byl také František z Assisi (1182–1226), kterého Pitter ve svých textech často zmiňuje. Sv. František viděl v přírodě obraz dobroty jejího Stvořitele, tedy Boha. Samostatnou

³² Více k tématu např. práce evangelického teologa a pedagoga ETF UK Jana Zámečnicka, který se podrobněji a dlouhodobě zabývá problematikou teologie zvířat a ekoteologie.

³³ Čejka, J. (2009). Zvířata jsou naši bližní, Práh, s. 17.

³⁴ Jemelka, P. (2002). Environmentalismus v českém filozofickém myšlení 1.polooviny 20.století, PedF MUNI, Brno, s. 53.

³⁵ Tamtéž, s. 53.

³⁶ Urbánková, V. (1994). Navštivte mne s podzimem: Anna Pammrová a lide kolem ní. Borek, Tišnov, s. 89.

kapitolou by bylo myšlenkové souznění Přemysla Pittera s německým lékařem a myslitelem Albertem Schweitzerem (1875–1965). V Pitterově odkazu paradoxně nenalezneme mnoho zmínek o Schweitzerovi, Schweitzer byl pro Pittera vzorem, a to hlavně proto, že podřídil svůj život druhým lidem, především v souvislosti s lékařskou praxí v Africe. Pitter, jehož heslem bylo „můj život nepatří mně“ souzněl se Schweitzerem ve svém životním postoji a směřování. S Přemyslem Pittrem si Schweitzer rozuměl i v názoru, že člověk by měl uctívat každý projev života stejně jako svůj vlastní.

3. Pitterova environmentální pedagogika

Přemysl Pitter, jak již bylo zmíněno, je české veřejnosti znám hlavně jako vychovatel, zachránce židovských, německých, ale i českých dětí, válečných a poválečných sirotků. Milíčův dům, který Pitter, s odkazem na Jana Milíče z Kroměříže, založil na pražském Žižkově už v roce 1933 a kde se staral o bezprizorní děti, byl prvním místem, kde mohl Pitter a jeho spolupracovníci rozvíjet principy výchovy, které bychom dnes mohly označit jako environmentální pedagogiku. Děti v Milíčově domě a později i na zámcích se stravovaly vegetariánsky, což souviselo s Pitterovým přesvědčením. Výchova a program byly inspirovány kromě křesťanského učení také myšlenkami hnutí Woodcraft, Ligou lesní moudrosti. Pitter v něm vnímal požadavek na obrození ducha, což mu bylo blízké, protože sám v mnoha svých článcích psal o potřebě obrození nového člověka. Hnutí navazovalo na autory, k nimž měl Pitter blízko, jako například Jan Hus, Jan Amos Komenský, L. N. Tolstoj, John Ruskin nebo T. G. Masaryk. Heslem hnutí byla v prvé řadě obroda jednotlivce, která dále povede k obrodě společnosti: vše v souladu s přírodou, s řádem světa. Součástí byly i náboženské prvky. Cesta k Bohu vedla přes poznání přírody, nikoliv přes teologii a bohoslužebný život. V roce 1934 vznikl rukopis *Ahimsa – kniha o ochraně zvířat* Miloše Seiferta, československého propagátora myšlenek Hnutí lesní moudrosti. Seifert utvrzoval Pitterovo přesvědčení a směřování k pacifismu, aktivní výchově k nenásilí, lásce ke zvířatům a přírodě.³⁷ Svou další knihu *Přírodou a životem k čistému lidství* napsal Seifert s Ferdinandem Krchem, který úzce spolupracoval s Přemyslem Pitterem při výchově zraněných dětí, nejen v Milíčově domě. I když se Pitter později s idejemi Woodcraftu rozešel, jeho principy uplatňoval nadále – při práci s dětmi v žižkovských ulicích, v Milíčově domě, na zámcích nebo letních táborech. Společně s Ferdinandem Krchem³⁸ vypracovali v šedesátých letech výchovné desatero, které mělo za cíl napravit duši neukotvených lidí, kteří v přeinformovaném světě postrádali smysl života. Desatero s názvem *Náš zákon* mělo čtyři části³⁹, v každém z nich pak byla tři hesla. V oddíle „*Krásy*“ oba autoři píší: „*Buď čistý – ty sám i místo ve kterém žiješ, važ si svého těla, je to chrám Ducha, a ochraňuj divokou přírodu a zdokonaluj své prostředí*“.⁴⁰

Pitter viděl naději proměny lidstva a světa ve výchově dětí, v obrodě lidské společnosti, v „novém občanovi“. Napsal: „*V dětech tkví ohromná důležitost, záruka nového světa. Je marné chtít pravdivou společnost, vychováváme-li již děti ve lži. Marně se namáháme o svobodného člověka, dáváme-li dítěti v rodině, ba i ve škole příklad otrockého života (...), či jsme lidmi svobodnými, jsou-li naše předsevzetí poutána zločiny proti přírodě, proti zdraví těla i ducha? Chceme docílit soucitu a odporu k vraždění a zatím celá naše životospřáva spočívá na krutosti ke zvířatům, naše duše do poslední buňky nasycena je krví nevinně utracených tvorů, našich mladších bratří?! Ano, ta obroda společnosti, to stvoření nového občana závisí velmi na našem poměru k přírodě, (...), v mravním ohledu stojíme ještě mnohem hlouběji pod zvířetem.*“⁴¹

³⁷ Procházková E. (2011). Přemysl Pitter a myšlenkové proudy ve dvacátých letech 20. století *in* Evropský humanista Přemysl Pitter (1895–1976). Edice Hovory 17. Nadační fond Přemysla Pittera a Olgy Fierzové, Praha, s. 48.

³⁸ Více o „strýčku Krchovi“ např. zde: <https://protestant.evangnet.cz/aby-z-ditete-vyrostl-uslechtily-clovek>

³⁹ *Krásy, síla, láska, pravda.*

⁴⁰ ČAPP, archiv P. Pittera, <http://pitter.npmk.cz/sites/pitter.npmk.cz/files/pro-badatele/capp.pdf>

⁴¹ Pitter, P. (2009). *Výzvy a úvahy*, Pedagogické muzeum J. A. Komenského, Praha, s. 14.

Závěr

Přemysl Pitter je bezesporu významnou osobností českých, ale i evropských dějin. Bližší studium jeho myšlenek ale ukazuje, že si v mnoha oblastech života kladl podobné otázky, jako my dnes, o sto, či padesát let později. Apeluje-li dnes papež František na křesťany encyklikou *Laudato Si* a vyzývá-li k ochraně Stvoření, k ochraně přírody a k environmentální zodpovědnosti za Zemi, můžeme myšlenky Přemysla Pittera uvádět do kontextu s Františkovou snahou. Stejně tak na poli environmentální pedagogiky vidíme, že sáhneme-li k některým Pitterovým úvahám, máme z historického hlediska na čem stavět. Přemysl Pitter svým smýšlením inspiruje, jeho pohled na svět a přírodu je něco, co dnes víc a více získává na významu a co by se mělo stát prioritou, nejen v učení církví, ale v myšlení a jednání nás všech, lidí na Zemi.

Použitá literatura

- Bible, Starý a Nový zákon (1985). Ekumenický překlad, ČBS Praha.
- Evropský humanista Přemysl Pitter (1895–1976). Edice Hovory 17 (2011). Nadační fond Přemysla Pittera a Olgy Fierzové, Praha.
- Binka, B., Jemelka, P. (2015). Počátky českého a slovenského environmentalismu – vybrané kapitoly, KES FSS MUNI, MuniPress, Brno.
- Jemelka, P. (2002). Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století, PedF MUNI, Brno.
- Kosatík, P. (2009). Sám proti zlu, Paseka, Praha-Litomyšl.
- Marlow, H. – Harris, M. (2022), *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, Oxford: Oxford University Press.
- Moudrá, P. (1918). Výbor přednášek I., II., Vydavatelství družstvo Chelčický, Vídeň.
- Pammrová, A. (1909-1910). Příspěvek k bolestné otázce. *Nová kultura* 3.
- Piňosová, J. (2017). *Inspiration Natur. Naturschutz in den böhmischen Ländern bis 1933*, Verlag Herder Institut, Marburg.
- Pitter, P. (1962-1974). *Hovory s pisateli*, archiv Pedagogického muzea J. A. Komenského, Praha (ručně svázané výtisky).
- Pitter, P. (2009). *Výzvy a úvahy*, Pedagogické muzeum J. A. Komenského, Praha.
- Pitter, P. (1928). *Ježíš a vegetarismus in Vegetarism pro a proti*, Praha.
- Prudký, M. (2018). *Genesis I: 1,1-6,8 : když na počátku Bůh řekl do tmy...*, Praha : Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností.
- Urbánková, V. (1994). *Navštivte mne s podzimem: Anna Pammrová a lidé kolem ní*. Borek, Tišnov.
- Young, R.A. (1999). *Is God A Vegetarian? Christianity, Vegetarianism and Animal Rights.*, Carus Publishing Company, USA.
- Weber, A. (2022). *Cítí, tedy je*. Malvern, Praha.